

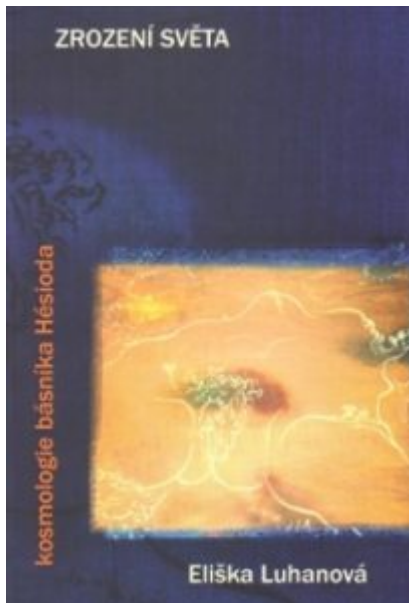
Kozmológia kozmogónie

Matúš Porubjak

Porubjak, M.: Kozmológia kozmogónie. In: *Ostium*, roč. 15, 2019, č. 1.

Eliška Luhanová: *Zrození světa: kosmologie básníka Hésioda*. Červený Kostelec: Pavel Mervart 2014.

Hneď na úvod musím napísať, že moja recenzia bude zaujatá, pretože som presvedčený, že vznik filozofie – teda toho žánru myslenia, ktorý v piatom storočí pred n. l. vyskočil v plnej zbroji a s bojovým pokrikom nie z Diovej, ale z „Athéninej hlavy“ – bol predchádzaný dlhším obdobím a zahŕňa širšiu paletu autorov, než pre nás vybrali Aristotelés a historici filozofie 19. storočia. Z podobnej východiskovej pozície číta Hésioda a jeho *Zrodenie bohov* aj Eliška Luhanová.

Knižka začína predhovorom, v ktorom autorka určuje cieľ svojej práce: ukázať, že Hésiodos je nielen básnik-literát, ale aj svojbytný a vôbec prvý mysliteľ, ktorý sa pokúsil vypracovať systematickú a ucelenú kozmológiu, a ktorý tak stojí na počiatku európskej filozofie a vedy (s. 12). Po predhovore nasleduje vcelku rozsiahly úvod (s. 17 – 63). V ňom autorka vytýči hlavnú líniu Hésiodovho diela. Postupné genealogické rodenie božských mocností v *Theogonii*, ktoré vedie k vzniku svetového poriadku, podľa nej predstavuje špecifický typ kozmogónie. Hésiodove *Práce a dni* zas tematizujú vzniknutý svetový poriadok vo vzťahu k človeku a vytvárajú svojbytnú antropológiu (s. 18 – 19).

V tejto časti autorka tiež odhaľuje svoju metodológiu. Navzdory autorským varietam a žánrovým rozdielom prítomným v archaickom gréckom myslení ukazuje, že toto myslenie je možné chápať ako jednotné v jeho špecifickom porozumení svetu. Archaické myslenie tak podľa nej predstavuje nielen historickú, ale aj systematickú kategóriu. Táto pozícia neskôr autorke umožní pracovať aj s ďalšími textami archaického obdobia a dokresliť nimi hésiodovský obraz sveta, a zároveň ho systematicky vymedziť voči neskorším typom myslenia (s. 20 – 24).

Úvod je tiež venovaný analýze úlohy Múz v *Theogonii*. Tie u Grékov nielen prinášajú božské umenie, ktoré prostredníctvom inšpirovaného básnika dávajú ľuďom, ale zároveň zjavujú, že ony samy a ich

dielo patria k poriadku sveta a sú spôsobom jeho bytia. Zvlášť zaujímavá je autorkina interpretácia slávnej pasáže, v ktorej Múzy básnikovi odhaľujú, že dokážu rozprávať mnoho klamov podobných skutočnosti, no zároveň – ak chcú – dokážu osláviť piesňou aj veci pravdivé (*Theog.* 27 – 28). Múzy na tomto mieste podľa autorky odhaľujú hlbší význam klamu. Klam sa ukazuje ako prostriedok náležitého postihnúť skutočnosti, jednak preto, lebo patrí k samotnej reči, a jednak preto, lebo klamanie sa objavuje ako dôležitá súčasť kozmogonického procesu, ktorý Hésiodos predstavuje. Ďalej sa autorka venuje reflexívnemu charakteru múzickej reči, vzťahu medzi kozmológiou a antropológiou, antropickému princípu, otázke *arché* a vzniku sveta, a trom rovinám kozmickej dynamiky, ktorú rozpracúva v nasledujúcich kapitolách.

Po úvode nasleduje prvá, relatívne krátka, hlavná kapitola s názvom *Genetická a mocenská kosmická dynamika* (s. 67 – 111). Táto kapitola sa mi čítala asi najlepšie z celej knihy, pretože dynamiku nemá len v názve. Autorka tu predstavuje hésiodovský vznik kozmického poriadku, ktorý číta z pozície rodových, rodinných a mocenských vzťahov, ktoré sa v *Theogónii* postupne objavujú a rozkrývajú. Začína od Eróta ako primordiálnej túžby a moci plodiť a ukazuje jeho postupnú premenu v eróta fungujúceho ako vlastnosť iných božstiev. Tematizuje tiež premeny plodenia, od samoplodenia matiek po plodenie božských partnerov. Autorka ďalej prechádza k dynamike rodinných a mocenských vzťahov prvých troch generácií bohov: Od Úrana cez Krona až po Dia. Svoj výklad sústreďuje na odkrytie vzťahov medzi otcom a matkou a otcom a jeho potomkami. Zvláštnu pozornosť venuje upevňovaniu moci Dia a rôznym spôsobom, ktorými si – prostredníctvom uvážených rozhodnutí a politických spojenectiev – zabezpečuje relatívne vysokú stabilitu svojej vlády. Pod Diovou správou *kosmos* napokon získava podobu „komplexnej hierarchickej siete rodových a mocenských vzťahov, ktoré sa vzájomne vyvažujú a ustanovujú tak tonickú rovnováhu súčasného sveta“ (s. 111).

Nasledujúca druhá hlavná kapitola s názvom *Prostorová strukturace světa* zaberá viac než polovicu celej knihy (s. 115 – 273). Zaujímavý a kľúčový je hneď úvod tejto kapitoly. Autorka v ňom reflektuje otázku priestoru v archaickom myslení od Homéra po tzv. predsókratovcov. Za zvlášť dôležité vyústenie jej analýz a úvah považujem tvrdenie, že iónski myslitelia *fysis* môžu prísť s geometrizáciou fyzikálneho priestoru univerza práve vďaka staršiemu myslieniu, ktoré začne ako prvé chápať svet ako priestor, a iónski myslitelia tak majú čo geometrizovať (s. 127). Autorka pokračuje v predstavovaní hésiodovského priestoru z fenomenálnej roviny. Priestor sveta je chápaný ako anizotropný – pohyby v priestore nie sú rovnocenné, ale kvalitatívne odlišné. Anizotropia je úzko spojená s heterogenitou priestoru, kde priestor nepredstavuje akúsi hodnotovo neutrálnu „mriežku“. Rôzne časti priestoru sveta sú kvalitatívne rozlíšené a prináleží im rôzna miera určenia, ktorá odlišuje jednu časť sveta od druhej. Jednotlivé miesta takéhoto priestoru nie sú „body“, ale miesta vhodné pre niečo. Hésiodovský priestor tak v konečnom dôsledku navrhuje autorka chápať topologicky, ako priestor v zmysle štruktúry miest, ako relačnú sieť prepájajúcu jednotlivé súčasti, ktoré dokopy tvoria hierarchicky usporiadaný svet (s. 133 – 134).

Vyzbrojená touto fenomenálnou topológiou sa autorka púšťa do minuciózneho vykreslenia hésiodovskej topológie, od jej počiatočného rozvrstvovania až po finálne usporiadanie. Od základnej diferenciácie neurčitosti a určitosti v podobe Chaosu a Zeme, cez topológiu Zeme a Podsvetia, Zeme a Neba, až po topológiu Hôr a Mora. Odhaľuje svet od jeho stredu až po jeho medze. Ukazuje jeho vertikálne členenie od krajného pólu kozmickej výšky až po krajnú hĺbinu koreňov podsvetia, ako aj členenie horizontálne siahajúce od krajného Východu po krajný Západ. Zaoberá sa koreňmi, zdrojmi a medzami štruktúrovaného sveta. Všíma si múry, brány a prahy, fungujúce ako vymedzujúce prvky jednotlivých oblastí, ako aj špecifické miesta prechodu medzi oblasťami. Zostavuje schematickú „mapu“ sveta podľa Homéra (s. 181) a podľa Hésioda (s. 194). Venuje sa diferenciácii noci a dňa, pohybom nočnej oblohy a slnka, denným a ročným cyklom.

Knihy je opatrená stručným záverom, prehľadom citovaných antických prameňov, použitou

literatúrou (v ktorej bohužiaľ chýbajú viaceré tituly, na ktoré sa odkazuje v texte knihy), prehľadom vyobrazení viažucim sa k obrazovej prílohe situovanej približne v strede knihy a menným registrom božských mocností a héroov. Knižka Elišky Luhanovej je vydareným dielom a dá sa čítať na rôznych rovinách. Jednak ako dôležitý príspevok k debate o význame archaického myslenia pre neskoršie myslenie filozofické, jednak ako kozmologická a antropologická analýza Hésiodovho diela, a napokon aj ako svojrázna „fantasy“ popisujúca fascinujúci fenomenálny svet našich predchodcov.

doc. PhDr. Matúš Porubjak, PhD.
Katedra filozofie a aplikovanej filozofie
FF UCM v Trnave
Nám. J. Herdu 2
917 01 Trnava
E-mail: matus.porubjak@ucm.sk